

ваний на приведення чинних законодавчих актів України у відповідність з вимогами законодавства України у зв'язку із запровадженням системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Проектом передбачається виключити із законодавчих актів України положення, що стосуються державної реєстрації правочинів, а також доповнити відповідні норми положеннями, які визначають порядок набуття, переходу та припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно.

У зв'язку з наведеним потребує аналізу питання про момент виникнення права власності на нерухоме майно при спадкуванні. За змістом правових норм право власності виникає у спадкоємців з моменту державної реєстрації цього права, хоча при цьому сама спадщина належить спадкоємцеві з часу її відкриття (ч. 5 ст. 1268 ЦК). У зв'язку з цим спостігається ефект «визрівання» суб'єктивного права – із спадкового права «визріває» право власності. Між тим нам видається, що наслідки виключення із ЦК ст. 1299 ще будуть предметом наукового аналізу і суперечок на практиці. Навіть з боку Верховного Суду України бачиться певне непорозуміння у цьому питанні. Так, підготовлений судьями Верховного Суду України Аналіз деяких питань застосування судами законодавства при розгляді цивільних справ від 01.11.2013 р. містить вказівку, що право власності на майно у випадку прийняття спадщини виникає з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК), а на нерухоме майно – з моменту державної реєстрації цього майна (ст. 1299 ЦК). Однак при цьому звертається увага, що Законом України від 04 липня 2013 р. №402-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який набрав чинності 4 серпня 2013 р., ст. 1299 ЦК виключено. Наслідків, які породило для визначення моменту виникнення права власності, виключення ст. 1299 ЦК не наводиться. Та й саме розуміння співвідношення ч. 5 ст. 1268 та ст. 1299 ЦК виглядає досить примітивним, оскільки змішуються право на спадщину і право власності. Справа у тім, що у ч. 5 ст. 1268 ЦК йдеться не про виникнення права власності на будь-які об'єкти спадкової маси, а саме про належність спадщини спадкоємцеві як єдиного цілого. Частина 5 ст. 1268 та ст. 1299 ЦК принаймні присвячені різним об'єктам – з одного боку йдеться про спадщину як єдине ціле, з іншого – про нерухоме майно, тому їх не можна співвідносити як загальну і спеціальну норми, як намагаються бачити автори зробленого узагальнення. Іноді лунає думка,

що п. 2 ст. 1299 ЦК містить спеціальну правову норму в порівнянні з п. 5 ст. 1268 ЦК, що має загальний характер регулювання відносин прийняття спадщини [. Нам таке порівняння бачиться результатом занадто спрощеного погляду на питання, оскільки вказані норми стосуються різних етапів динаміки спадкового правовідношення, різних об'єктів (спадщини як єдиного цілого і нерухомого майна), а тому не можуть розглядатись в якості загальної і спеціальної норм.

Тому на нашу думку після виключення ст. 1299 ЦК, спадщина, у складі якої є у тому числі і нерухоме майно, у разі прийняття, належить спадкоємцеві з часу її відкриття, а право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємців на загальних підставах, тобто з моменту державної реєстрації такого права.

Надьон В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри цивільного права №2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТРУКТУРА ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Сутність людини як правової особистості проявляється в тому, що вона може бути суб'єктом передбачених законом прав і обов'язків. Законодавство встановлює умови, за наявності яких громадянин може стати суб'єктом прав і обов'язків, наділяючи його здатністю мати права та обов'язки і здатністю своїми діями їх набувати, здійснювати і захищати.

Учасники цивільних правовідносин за наявності передбачених законом підстав (юридичних фактів) стають носіями прав та обов'язків. Однак перш ніж останні виникнуть, потрібно, щоб відповідні особи були здатні до участі в тих чи інших цивільних правовідносинах. Іншими словами, для володіння правами та обов'язками необхідно бути у відповідній мірі правосуб'єктним, мати юридичну здатність до участі в цивільних правовідносинах.

Правосуб'єктність має свою структуру. Її складають гарантовані законом можливості бути носієм прав та обов'язків, набувати їх, користуватися ними і виконувати їх. Найчастіше правосуб'єктність визначають

через категорію «здатність», і, треба сказати, що ця категорія найбільш чітко відображає специфіку змісту правосуб'єктності. У ній знаходять вираження і особливості соціальних властивостей суб'єктів права (наприклад, їх волездатності), і міра гарантованих (закріплених) законом можливостей.

Таким чином, *структурними елементами правосуб'єктності є:*

- *правоздатність;*
- *дієздатність;*
- *деліктоздатність.*

1. Провідним елементом, ядром цивільної правосуб'єктності служить *правоздатність*. *Правоздатність* – це здатність особи мати цивільні права та обов'язки (ч. 1 ст. 25 ЦК України). Н. С. Малєїн зазначав, що визначальним у понятті правоздатності є «право», а не здатність. Від особи не потрібно ніяких особливих «здібностей», щоб бути визнаним правоздатним. Саме тому всі без винятку громадяни, незалежно від яких би то не було факторів соціального, фізичного або психічного характеру, визнаються правоздатними і з моменту народження на всіх поширюється дія закону.

Умовно цивільну правоздатність можна розділити на два види:

- *загальну цивільну правоздатність* – здатність особи мати права і обов'язки, що передбачені Конституцією України (далі – КУ) та іншими законами, і які поширюються на всіх осіб без винятку та виникають з моменту народження (ч. 2 ст. 25 ЦК України). Наприклад, права на житло (ст. 47 КУ), на свободу пересування (ст. 33 КУ), на свободу думки і слова (ст. 34 КУ), на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 КУ); обов'язки не завдавати шкоди природі (ст. 66 КУ), сплачувати податки і збори (ст. 67 КУ) і т.д.

- *спеціальну цивільну правоздатність* – це здатність особи мати окремі цивільні права та обов'язки по досягненню відповідного віку (ч. 3 ст. 25 ЦК України). Наприклад, ч. 1 ст. 31 ЦК України встановлює право малолітньої особи самостійно вчиняти дрібні побутові правочини ...; у ст. 32 ЦК України передбачені права неповнолітніх, а саме: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності та ін. В. І. Борисова зазначає, що всі невідприємницькі товариства і установи наділені спеціальною правоздатністю, зміст якої визначається метою їх діяльності, передбаченою у статуті чи іншому установчому документі.

За словами А. І. Пергамент, правоздатність виражає одну з істотних сторін правосуб'єктності, її статичну сторону. За загальноприйнятим визначенням, вона представляє собою здатність особи мати права і обов'язки або, іншими словами міру можливостей правоволодіння.

Правосуб'єктність, що розкривається у своїй статиці через правоздатність, має свою динамічну сторону. Особам відповідно надаються правові можливості набувати права і обов'язки, користуватися ними, здійснювати їх, тобто можливості правонабуття, правокористування і праворозпорядження. Ця категорія гарантованих законом можливостей слугує найбільш загальною мірою дозволеної і належної поведінки та передбачає певні способи і засоби досягнення юридично значущого результату. Якщо можливості правоволодіння вказують на ті права та обов'язки, які може мати суб'єкт, то можливості правоздійснення визначають способи і засоби реалізації прав і обов'язків.

Безперечним, однак, є той факт, що особа, яка не має дієздатності та деліктоздатності, володіючи лише цивільною правоздатністю, може брати участь і дійсно бере участь у цивільних правовідносинах як носій прав і обов'язків. Якщо правосуб'єктність означає визнання особи можливим носієм прав та обов'язків, то з цього випливає, що для визнання особи правосуб'єктною досить наділення її цивільною правоздатністю. У цьому сенсі поняття правосуб'єктності і цивільної правоздатності співпадають.

Цивільна правоздатність містить в собі дві нерозривно пов'язані між собою можливості: виступати в якості і правоволодіючого, і зобов'язаного суб'єкта. Але на перший план за своїм значенням в системі цивільно-правового регулювання висувається саме можливість правоволодіння, оскільки вона у вирішальній мірі розкриває механізм цивільно-правового регулювання і наділяє осіб цивільною правоздатністю. Особа вступає у цивільні правовідносини саме тому, що таким шляхом набуває право як засіб задоволення свого інтересу. Зрозуміло, його праву відповідає обов'язок іншої особи. Але й він є носієм прав, подібно до того, як перша особа має і обов'язки, без яких не могла б бути уповноваженою особою. Обов'язок тут має не самостійне значення, а служить засобом встановлення і реалізації суб'єктивних прав, зворотньою стороною яких вона є.

2. Оскільки зміст цивільної правосуб'єктності не може бути розкрито повною мірою без урахування дієздатності, остання повинна бути визнана її структурним елементом.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є здатність своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати і нести відповідальність у разі їх невиконання (ч. 1 ст. 30 ЦК України). Визначальною в цьому понятті є «здатність діяти» самостійно, активно, мати власну позицію, адекватно оцінювати свої (і чужі) дії та їх наслідки. Це можливо за наявності достатнього рівня свідомості і волі. Особи, що не досягли необхідного рівня свідомості (за віком) або втратили її (психічнохворі), не здатні власними діями набувати прав, обов'язків і нести відповідальність. Б. Б. Черепакін відмічав, що дієздатність – це здатність особи, своїми діями здійснювати свою правоздатність, тобто набувати права і обов'язки, здійснювати їх, змінювати або припиняти, розпоряджатися ними, вносить в правосуб'єктність нові соціально-юридичні компоненти, вводить в неї активний елемент, надає їй нову властивість, специфічну для цивільного права.

3. В якості структурного елементу цивільної правосуб'єктності відносять і *деліктоздатність*, яка визначається як здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за вчинене ним правопорушення. При цьому деякі вчені включають її в правосуб'єктність не прямо, а через дієздатність. Інші, навпаки, вважають деліктоздатність самостійним елементом правосуб'єктності, що існує поряд з право- і дієздатністю. В. Ф. Яковлев зазначав, що деліктоздатність це поєднання двох функцій: бути носієм відповідних прав та обов'язків і створювати їх своїми діями. Інакше кажучи, це правосуб'єктність у сфері відносин, що виникають внаслідок протиправної поведінки.

Сутність деліктоздатності можна простежити в наступному. Держава, наділяючи осіб різного роду правовими засобами, залишає за собою (або делигує іншим суб'єктам) можливість припиняти випадки протиправної поведінки і впливати на правопорушника. Подібна можливість в цивільному праві не безмежна. Вона обумовлена ступенем волездатності тієї чи іншої категорії осіб, рівнем її майнової самостійності, загальним обсягом їх право- та дієздатності. Визначені умови слугують найбільш загальною передумовою ефективності впливу на правопорушника. Саме ця межа можливого ефективного впливу на суб'єкта за порушення заходів дозволеного і належного, визначених загальним обсягом право- і дієздатності, закріплюється в деліктоздатності. Безпосередній

зміст деліктоздатності складають соціально й економічно забезпечені можливості особи нести покладені на неї заходи відповідальності. Обсяг її вимірюється усією сукупністю заходів впливу, покладання яких передбачено законом.

В цивільному праві існує інститут покладання на суб'єкта обов'язку по несенню несприятливих наслідків за правопорушення інших осіб. Мета його – найбільш повно гарантувати відновлення порушених прав потерпілого (кредитора). Правовою передумовою несення таких обов'язків є не деліктоздатність суб'єкта, а його право- і дієздатність. Можливість приймати на себе обов'язки, які виникають із неправомірних дій інших осіб виконання яких закон обмежує певними правовими формами (гарантія, порука тощо), складає елемент змісту право- та дієздатності. Цей інститут, за невеликим винятком, виступає формою перенесення (делегування) на особу прав потерпілого (кредитора) щодо покладання на винну сторону заходів відповідальності.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність може покладатися не тільки за схемою «своє правопорушення – своя відповідальність», але і стосовно інших: «свої дії – чужа відповідальність», «чужі дії – своя відповідальність».

Визнання особи недієздатною не означає визнання її і недієздатною. Дана обставина супроводжується лише зменшенням деліктоздатності у вигляді звільнення особи від обов'язку відшкодування позадоговірної шкоди. Але якщо, наприклад, особа, визнана недієздатною, незаконно заволодіває чужим майном і безпідставно його утримує, вона стає зобов'язаною повернути (діями опікуна) майно власнику. Аналогічним чином, вирішуються питання і договірної відповідальності, оскільки стороною в договорі виступає сама недієздатна особа, а не її представник.

Особливість цивільної деліктоздатності полягає не тільки в тому, що вона поступає основне місце регулятивної правосуб'єктності. Дозвільна спрямованість цивільно-правового регулювання виявляє себе і в самому її характері. Встановлення цивільної деліктоздатності переслідує мету забезпечення інтересів осіб, потерпілих від правопорушення. Деліктоздатна особа в даному випадку несе обов'язок у разі правопорушення, зазнавати застосування різних санкцій, що забезпечують захист інтересів потерпілої особи, з числа яких лише окремі є заходами відповідальності.